

Matisz László A HANGOK VONZÁSA ÉS TASZÍTÁSA

23. uralkodó pop

A 21. század kezdete óta tapasztalható, hogy a jellemzően kereskedelmi, de ma már egyéb média által is zeneinek vagy zenéhez köthetőnek mondott esemény, személyiség, tárgy és fogalom csakis és kizárólag popzeneiként értendő. Közösségi vagy közszolgálati média rétegcsatornái által persze eshet szó más műfajokról is, de azt konkrétan megcímkézik (komolyzenei, népzenei, jazz stb.), a nagyközönség félrevezetését elkerülendő. Úgy tűnik, a legrangosabb zenei díjak világhírű nyertesei is mind popzenészek, mivel a média által csak róluk van tudomásunk; még ha egyéb műfajok képviselői is szerepelnek például a Grammy-díjazottak között, utóbbiakról szó sem esik.

Tehát, ha valami zene – így, minden megjelölés nélkül – az mi más lenne, mint pop? Az embereknek ez természetes.

Az elterjedt kommunikáció jelen formája annak dacára sem meglepő, hogy popzene, mint zenei műfaj, egyszerűen nincs. Mivel a fogalom zeneiként definiálhatatlan, csak mint általános ízlés-jelenséget, előadói gyakorlatot, közérzetet módosító hatást, tömegmanipulációs eszközt írhatjuk körül. Tehát nem műfaj, viszont egyfajta tömeg-kulturális kategória, melyhez mindenkinek van szava; véleménye, minősítése, vonzalma vagy ellenérzése. Zenei vonatkozásban legfeljebb annyit rögzíthetünk róla, hogy egyszerű, pontosabban: kényszeresen egyszerűsítő, többnyire régi stílusjegyek újrahazsnoztatásával vagy átértelmezésekkel operáló, föltétlenül rövid, hatáskeltő eszközeit tekintve túlzó, sőt, leggyakrabban giccses feldolgozó-előadói gyakorlat. Vagyis nem kreatív irányultság – ezért sem létező műfaj –, hanem szórakoztatásra, illetve háttér-hangulatfestésre szakosodott zenei modor.

Globális méreteket öltő iparról és üzletről a múlt század hatvanas éveinek elejétől beszélhetünk a popzenét illetően. Elsőként Elvis, majd a Beatles és a Rolling Stones gerjesztett a fél világra kiterjedő tömeghisztériát – kezdetben csupán a fiatalság körében és még korántsem a fent sorolt popzenei irányelvek mentén. Viszont az utánpótlás-követők, akik elég gyorsan eszméltek, már szinte kitaposott úton próbálkozhattak, egyre inkább a ma is ismert módon. A producer-manager észjárású vállalkozók hamar megragadták a kínálkozó lehetőséget, vagyis tevékenységük nélkülözhetetlenségéről könnyen meggyőzték tapasztalatlan és sikerre éhes kislemezgyártókat. Kissé tévesen úgy vélték, hogy az ifjú sztárjelöltek könnyűszerrel, egészen csekély befektetéssel „felépíthetők”. A vállalkozók csupán abban tévedtek, hogy például egy fiatal John Lennon formátumú egyéniség egyáltalán nem másolható, legfeljebb hamisítható, viszont itt, ellentétben a művészettel, a hamisítvány is egész jó pénzen eladható. Továbbá új lendületet adhat az üzletnek, ha az új, addig soha nem látott „egyéniesség” formálásának menetét is ők maguk veszik kézbe; vagyis ha saját tervezésű és kialakítású sztárt prezentálnak, melyre jól felépített marketingmunkával teremtenek tömegigényt.

Ehhez már a nagyhatalmú média is remek – az üzletből is bősséggel részesülő – partnernek bizonyult. A célzott manipuláció természetesen a legnagyobb, vagyis átlag (100-as IQ-val bíró) embertömeget célozza meg – s egyre kevésbé csak a fiatalokat. A haszon pedig akkor növekszik, ha ez a populációjuk bővül, vagyis a termék legalább olyan létszükségleti igénnyé válik, mint például a televízió, a mikrohullámú-sütő vagy a mobiltelefon. Elfogadottan urbánus, trendi, vagyis a „jobbához” tartozás érzetét adó életforma elképzelhetetlen a felsorolt tárgyak és popzene nélkül – legalábbis a kereskedelmi média nyílt vagy burkolt kommunikációja szerint.

Ha e marketingtevékenység valóban hatásos, járulékos és logikus következmény, hogy hosszabb távon csökken a művészet, a szabadság, a természeti és szellemi értékek iránti igény, nagyjából az átlagréteg helyigényének növekedésével arányban.

Tehát a popjelenséggel egy kiadói management által kreált popsztár-celeb révén találkozunk a nép – világszerte –, akit a folyamatos üzletmenet érdekében öt-nyolc évenként érdemes újratervezni, vagy cserélni. A sztárság kritériumai: a kellemes, de jól alakítható-variálható külső, a magabiztos kiállás, az aktuális trendeknek megfelelő énekhang, és nem utolsósorban a média és a kiadó szerződéses feltételeinek maradéktalan betartása. Élőben leginkább kereskedelmi rendezvényeken (néha koncertszerű eseményeken is) adódik alkalom látni a sztárt, az elektronikus bulvármédia révén pedig hallható is.

Az eleve popsikernek szánt zeneszámot, nagyobb részt könnyen begyakorolható reklámpiac-közei szakmunkával, kisebb részt pedig minimális zenei készséggel lehetséges előállítani, korszerű, elektronikus és informatikai eszközök segítségével. A média továbbá arról is gondoskodik, hogy a popsztár-celeb bulvártémaként is folyamatosan előtérben, azaz köztudatban maradjon – véleményformáló személyiségként, de akár követendő példaként is.

A popzene így legjobb esetben ártalmatlan, de egy-egy pillanatban akár szórakoztató is lehet, viszont sokkal gyakrabban hamis illúziókeltő, ízléstelen, környezetszennyező, vagy agresszív – mint a globalizálódó fogyasztói társadalmakban tapasztalható termék-népszerűsítési módszerek általában.

Emiatt nem igazán logikus, hogy a popzenével valódi, improvizatív zenei műfajok, illetve a zenei perspektívák témakörében foglalkozunk. Azért kényszerülünk rá mégis, mert a legtöbb embernek ez a harsányan vagy szentimentálisan hangzó, és bombasztikus látvánnyal tündöklő modor jelenti a kizárólagos kapcsolatot a zenéhez(?), sőt, téveszméje alapján a művészethez.

A jelenség visszafordíthatatlan, az igény globális, emiatt nem mindegy, hogy beszélhetünk-e minőségről is a popzenét illetően, vagy épp annak hiánya a legfőbb azonosító jegye.

A zene általában nem ízlések alapján minősíthető, ám a pop esetében nem is létezik más mérce. Vagyis a minőség kérdését, ebben az esetben leginkább az ízlésnek mondható feldolgozás – variáció, áthangszerezés, parafrázis, vagyis az álcázott, vagy eleve annak szánt remix – ötletessége, esetleg egyéni előadása döntene el, ha nem lenne jóval erősebb szempont az üzleti. A popszakmában pedig a haszon, a tömegizlés reális ismeretén, vagy hatékony formálásán áll vagy bukik. Mindent felülír a trendnek behódoló tetszési index (kattintás-szám, like, nézőszám stb., korábban lemezeladási mutató). A közönség pedig, elsősorban érzelmi alapon dönt a popelőadó és poptermék mellett vagy ellen – vagyis az igazi megmérettetés, a siker szempontjából közömbös bármiféle szakmai vagy esztétikai mérce.

Mi azonban továbbra is megkíséreljük az esztétikai közelítést. . .

Feltételezhető, hogy populáris zene, vagyis közismert és közkedvelt, egyszerű, az emberek fülében könnyen megragadó zene mindig is volt. Az is valószínűsíthető, hogy az ilyen zene – régen is, ma is – leginkább dal, hamar megjegyezhető szöveggel és dallammal. Ez persze logikus, hisz mi másnak lenne értelme...

A közfelfogás szerint, a csupán hangszeres zene merő absztrakció, mely nem szól semmiről, s melyre az egyetlen mentség csak az lehet, ha elég ritmikus, vagyis jól táncolható.

Ez ma kizárólag elektronikus változatban szól; elsősorban tömegrendezvény (party) a kialakult közege, ahol a monoton, de valamelyest zeneire emlékeztető részletek teljes homályba vesznek a gépről kevert, és alaposan túlvézelt basszus-dob effekt, valamint közönség-háttérzaj mellett. Ám ebben a formában is remekül ellátja funkcióját: a kissé erotikus színezetű, és tudatmódosított tömeg kollektív mozgását. Az irányzat ma az ifjúság, illetve a fiatalos életvitelben ragadt „felöltöttek” tömegzenéje.

De maradjunk inkább a jóval szélesebb körben elfogadott énekelt verzióknál (még ha manapság – egyre inkább – csupán monoton ritmusra modoros felkántált, rímekbe szedett szövegelés is az a bizonyos „ének”). A 20. századi improvizatív könnyűműfajok térnyeréséig a kuplé-, vagy sanzonszerű, valamint operett-jellegű táncdalok jelentették a popzenét. A konzervatívabb felfogású néprétegek igénye – a jazz, a rock and roll, a beat megjelenését követően is – kitartott még bő félévszázadon keresztül. Vagyis a szolidabb szórakoztató műdalok évtizedeken át párhuzamosan léteztek az egyre erőteljesebben hódító új irányzatok mellett. A generációk cserélődéséből adódóan is, mára azonban végérvényesen elmúlt a konzolidált tánczenék ideje; esztrád vagy szimfonikus zenekari hangszereléssel, decensen szerelmes dalszövegeivel, és félig képzett énekhangjaival együtt.

Ennek eredménye – eltekintve a különböző korszakok stílusjegyeitől –, hogy a mai popzene már szinte tisztán improvizatív előzményekre épül. A korai jazz úttörői voltak az elsők, akik megunták, hogy a népszerű dalokat mindig ugyanolyan formában adják elő. A régi szonon, kuplé, de akár ismert operett- vagy operamelódia is jazzmuzikusok által szólalt meg először az eredetihez képest néha extrém tempóban, hangszerelésben, hangmagasságban, vagyis alaposan átértelmezett formában, majd merőben új stílusban. Ám az erős egyéni hang irányába mutató törekvések kisvártatva elkülönítették a jazzt a népszerű populáris irányzatoktól.

Az ezt követő és hamar sematikusává váló rock and roll eredendő motivációja és üzenete ugyan nem volt több, mint egy hamis propaganda, mely szerint az élet egy végtelen buli, de az innen elszabadult hullám tartalmas, sőt, kultúrtörténeti jelentőségű korszakokat is nyitott a popkultúrában. A Cream, a Beatles, a Led Zeppelin, s még néhány halhatatlanná vált formáció életműve egyrészt arra is bizonyíték, hogy a popkultúrán belül sem lehetetlen elérni a művészet magasságát, másrészt viszont azt is évtizedek óta tapasztalhatjuk, hogy a meghatározó beat- és rock-zenekarok – gyakran improvizatív, vagyis őszinte és spontán készítésű útján szerzett – zenei felfedezéseit a végtelenségig lehet citálni, koptatni, torzítani. A ma ismert

énekes popzene ugyanis, néhány nagyon ritka kivételtől eltekintve, nem tesz mást. Minőségét ezért sem lehet szakmai vagy esztétikai megítélés tárgyává tenni – legfeljebb az ötletességét. Amit valaha, akár évtizedekkel korábban is új, valóban nagyhatású zenei-ritmikai formaként megtaláltak, azt a jelek szerint az idők végezetéig használni fogják a popszakmában, rögzítve az improvizatív megoldásokat, egyre kiüresedettebb klisékké silányítva így az egykori tartalmakat. A lopások nyilvánvaló ténye már fel sem tűnik a fogyasztóknak, annyira megszokottá, szinte természetessé vált. Az ezerszer elsütött ritmusok, riffek, harmóniák, dallamfűzési irányok, sőt, konkrét dallamok persze egyre halványabban hatnak, de ez logikus, hisz nem őszinte önkifejezésből fakadó kreatív erő által került a „vadonatúj” popdalba, hanem spekulatív szándékkal, a hatáskeltés fokozásának reményében – alkotói részről talán abban bízva, hogy egy újszülöttnak minden vicc új. Továbbá – gondolhatták –, a rövidtávú népszórakoztatás jegyében miért is kellene mindig valami újat kitalálni?

A popiparosokról feltételezhetjük, hogy soha nem is állt szándékukban, hogy olyan produktumra törekedjenek, mely egyszer majd kicsit is maradandónak lesz mondható. Pedig a zene minőségének ez lenne az egyik legfontosabb – legalábbis legkönnyebben bizonyítható – jellemzője. Csupán szakmunkával persze ritkán állítható elő ilyesmi, de a szakmának van (lehet) egy olyan szereplője is, aki az arcát, a testét, a lelkületét viszi ilyenkor vásárra: az előadó, pontosabban a szerző-előadó. Minőség a popzenében, akár ideig-óráig tartó maradandóság csakis általa lehetséges.

Nagyon kevés eséllyel, de nem lehetetlen, hogy egy popszerző-előadó ma is képes legyen valódi érzelmi hatást gyakorolni, közvetlen, esendő, emberi hangot megütni, személyes igényt teremteni mondandójára, produktumára. Ehhez azonban meg kell tudni őriznie eredeti, emberi lényegét, külső és belső kisugárzásával együtt, egy roppant erős üzleti-ipari-médiagépezettel szemben. A szerző-előadó egyedül kell, hogy bizonyítsa valódi, nem trendivé hangolt, szuverén személyiségének erejét, kliséktől mentes szerzői vénáját, és tömegekre ható előadói szuggesztivitását. Ha mindezt csupán egy szűkebb közönségréteg felé tudja érvényesíteni, akkor az ő esetében már nem beszélhetünk popelőadóról. Tehát a műfajiság és minőség, a fenti feltételek gyakorlati megvalósíthatatlanságának okán, szinte lehetetlen. Emiatt érdemel korszakos zseniknek kijáró tiszteletet minden olyan popelőadó, aki valaha egyedül, vagy domináns vezéregyéniségként nem csupán a világhírnévig jutott – ahhoz ugyanis nem kizárólag a tehetsége által juthat az ember –, hanem stílust, személyes igényt teremtett; megidézve az életmű egy-egy opusát, ma is mély hatást gyakorolva. Ők azok a popzenészek, akik nem csereszabatosak, s akik tisztességben megöregedve is popzenészek maradnak. Számuk, az elmúlt száz évet tekintve, valószínűleg a mérhetetlen számú, világhírű popsztár között sem éri el a tízet, ami majdhogynem valóságos kívüli kategóriát jelent. Viszont az általuk hátrahagyott örökzöldeket újra és újra leporolják mai tisztelőik, köztük nem egy élvonalbeli jazzmuzsikus is.

A valóság ezzel szemben meglehetősen frusztráló hatású, a művészetekre kicsit is fogékony lelkek szemszögéből. A popzene bántó mértékben van jelen az életben, és jó, ha csak ártatlanul szórakoztatni akar, de sajnos az sem ritka, amikor valami „nagy szabású gondolatot” vagy „életbölcsséget” akar közvetíteni. Legtöbbször azonban fantáziátlanul hangszerelt, tucat-énekehangokon, giccses vagy nevetségesen értelmetlen szövegekkel megszólaló sematikus pop, „vadonatúj topláger”, „legújabb remix” szól mindenütt: a szupermarketekben, ruhaboltokban, kommersz filmek kísérőzenéjeként, a médiában napi több órán át harsogó-hadaró reklámok alatt, és még ki tudja hol. Mindez talán azért, hogy a népnek jobb legyen a hangulata, akkor is szórakozzon, amikor nem akar, vagy mert már csak így tartható elfogadható szinten az általános közérzet?

A nyugati-urbánus-populáris zene eddig ismert változatos története azonban megkövülni látszik; pillanatnyilag semmi jel nem utal olyan újabb könnyűzenei korszak beköszöntére, melyben eredeti stílus teremne. Már a 20. század utolsó egy-két évtizedében sem maradt túl sok igazán bátor újító, vagy legalább emlékezetes külön-alkotó, aki akár a jazz, akár a rockzene berkeiben legalább egy kisebb stíluskorszakot teremtve maradt volna emlékezetes. A rockzene kemény, néha delejező hatású vonulata eredeti zenei ötletek, hangszeres szólólisták, énekes egyéniségek híján önmaga paródiájává vált a popipar szabályrendszerének keretei közt, a városi improvizatív zenék progresszív vonulata pedig szinte teljesen eltűnt.

A konzumvilágot (vagy annak majmolását) és a nyugati életmódon kívül esők iránti közönyt és érzéketlenséget elítélő, szimpatikus lázadók ugyan ma is vannak a popkultúrában, marginális klubokban el is éneklük szorongásaikat, dekadenciát sújtó megvetésüket, de nyers hangjukat elnyomja a gondosan kivitelezett és simára polírozott popzene. A fából vaskarikának tűnő underground vonulat, vagyis a popkultúra szókimondó, alternatív irányzatai változatlanul egy álságosan barátságos, valójában kőkemény – üzleti érdekeket védő – cenzúra félreállított áldozatai. Közülük sokan már a „bizonyos feltételekkel” kegyesen felajánlott Nagy Nyilvánosságot is inkább visszautasítják.

Ám ha akad még egyáltalán valaki, aki a popkultúrához tartozva is elzárkózik a giccses közhelyektől, akinek a szabadság eszménye nemcsak a buli-zónából ismert mesterkelt póz, aki improvizatív, illetve progresszív zenei formákban is képes hatni, s aki valódi gondolatok, sőt, irodalmi szintű dalszövegek lehetőségét sem zárja ki, azt minden bizonnyal a „felszín alatt”, vagyis az alternatív zenészek között érdemes keresni.

Parallel - Kortárs Művészeti Magazin

2014 N° 29

Leszták Tibor (1955 - 2008)

Kiadó: MU Színház Egyesület

Felelős kiadó: Erős Balázs

Szerzők: Fuchs Livia, Hézső István, Králl Csaba, Matisz László, Paksi Endre Lehel

Főszerkesztő: Halász Tamás

Szerkesztő: Varga Andrea

Fotók: Hamarits Zsolt (címlap, Molnár Csaba és Szilágyi Lenke portréja), Dusa Gábor (8-9. oldal), Szilágyi Lenke (30-31., 34. oldal)

A címlapon Valencia James látható

Arculat, nyomdai előkészítés, retus: Babarcsi Dalma

Nyomda: Bétaprint

Időszakos kiadvány

OKM lapnyilvántartási szám: 2.9./1437-1/2006.

Megjelenik: 500 példányban

Fotóink, írásaink és grafikáink önálló szerzői jogi védelem alatt állnak.

Engedély nélküli másolásuk, felhasználásuk és utánzásuk jogszabályba ütközik és büntetőjogi felelősséggel jár.

A Parallel megjelenését támogatta: Nemzeti Kulturális Alap Folyóirat-kiadás Kollégiuma.

Köszönet az archív fotókéért (16., 17., 19., 24., 25. oldal) az Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézetnek .

Külön köszönet a segítségért Laborczy Editnek.

A Parallel előző számai olvashatók a www.mu.hu weboldalon

MU Színház

1117 Budapest

Körösy József utca 17.

Telefon: 209 4014, 209 4015

szinhaz@mu.hu, www.mu.hu